

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

A nagyszombati Szent Anna-kongregáció 1746-os felvételi lapja

A *laikus vallási szervezetek* igazi céljait az Apostolok Cselekedeteiben olvashatták a különféle egyesületek, kongregációk alapítói: „*Mindnyájan egy szívvel, egy lélekkel állhatatosan imádkoztak az asszonyokkal, Máriával, Jézus anyjával és testvéreivel együtt.*”¹ Továbbá: „*Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban.*”² Valamint: „*A sok hívő mind egy szív, egy lélek volt.*”³ Tehát a szeretetkapcsolat erősítése, az áhítat szellemének növelése, a hitélet gyakorlativá és gyümölcsözővé tétele a vallásos egyesületek célja.⁴

Az élénk középkori társulati életet követően a 16. századtól még gazdagabb tartalmi-szervezeti formák keletkeztek. Ezek kialakításában élen járt a frissen alakult Jézustársaság, amely úgy döntött, hogy a hitélet gyarapítására Mária-kongregációkat állít fel. Ezek gyors elterjedése és nagy sikere ösztönözte a jezsuitákat, a többi rendet és jeles személyeket további egyesületek megszervezésére.⁵

Az itáliai Sirakuzában egy jezsuita gimnáziumi tanár gyűjtötte a temploma Szűz Mária-oltára köré a tiszteletre fogékony tanítványait. E hitéleti gyakorlatot ültették át 1564-ben Rómába. A nagy fellendülés 1667-től következett be, amikor befolyásos egyházi emberek vették kezükbe a szervezés ügyét. 1577-ben XIII. Gergely pápa megerősítő brevét adott ki, s búcsúkat engedélyezett a tagok számára. A következő húsz évben a Mária-kongregációk Európa minden országában megjelentek. 1584-ben XIII. Gergely pápa a római társulatot a kongregációk központjává, anyatársulattá emelte.⁶

¹ ApCsel 1,14.

² ApCsel 2,42.

³ ApCsel 4,32.

⁴ MOHL Adolf, *A Mária-kongregációk története* (Győr 1898) 1.

⁵ MOHL 10–11.

⁶ MOHL 12–23.

Hazánkban a barokk kori társulati életet a Tridenti Zsinat végétől (1563) II. József társulatokat feloszlató rendelete végrehajtásának időszakáig (1783–1787) lehet vizsgálni.⁷ Ebben a periódusban 765 településen 1304 társulat működött Magyarország területén. Tíznel több társulat volt Budán, Kassán, Pozsonyban, Nagyszombatban, Gyöngyösön.⁸ A legtöbb társulatot a ferencesek és a jezsuiták alapították, jóval kevesebbet a pálosok, a piaristák, a trinitáriusok és a domonkosok. A bencések, a szerviták, a karmeliták, az Ágoston-rendiek és a klarisszák négy-hat társulatot gondoztak. A többi szerzetesrend egy-egy társulatot felügyelt.⁹

De mi is volt e-közösségek célja? A laikus hívekből szervezett *ájtatosági társaságok* azért alkottak szakrális érdekközösségeket, hogy a gyakorlati-közösségi hitéletüket minél eredményesebben élhessék meg. A jámborság egy-egy eszménye, valamely szeretetszolgálat vagy egy szent kultusza határozta meg közösségi életük szokásait, előírásait. A tagok összetartozása abban is megnyilvánult, hogy a felvételükkor szentképet, emléklapot, felvételi lapot kaptak. Az ezeken látható ábrázolások a társulat törekvéseinek sajátos ötvözetét vagy annak egyes elemeit mutatják be. Egy-egy jelentős közéleti személyiség bevonása természetesen nagyban növelte a tekintélyüket és vonzerejüket.¹⁰ E közösségek nem csak elnevezésükben (*társulat, congregatio, sodalitas, confraternitas, harmadrend* stb.) különböztek egymástól, hanem mindez sokrétű, térben és időben változó szervezeti-tartalmi formákat jelentett.¹¹

A társulati élet legáltalánosabb tárgyi bizonyítéka a *felvételi lap* (más elnevezéssel: *diploma, schedula, papiros*), amelyet a társulatba lépők azzal a meghagyással vettek át, hogy haláluk után a hozzátartozók juttassák azt vissza a szervezet központjába (zárda, templom).¹² A lapon kézírással rögzíthető a belépő neve és az esemény időpontja. Rendszerint közölte a társulati regula kivonatát, a kapott búcsút és rövid áhítati részt is tartalmazott. A kissé bővített nyomtatványok átmenetet képeztek a nagyobb terjedelmű társulati kézikönyvek felé.¹³ A szentekről elnevezett társulatok fő célja az adott szent fokozott tiszteletének terjesztése volt. Jellemző, hogy speciális áhítatgyakorlatokat végeztek.¹⁴

A vizsgált nyomtatvány a nagyszombati *klarissza* templomhoz kapcsolódott. Az első klarissza rendtagok feltehetőleg 1238–1239-ben jelentek meg a városban.¹⁵ 1265-től a nővérekről a férfi ferencrendieknek kellett gondoskod-

⁷ Tüskés Gábor – Knapp Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században* (Budapest 2001) 270.

⁸ Tüskés – Knapp 2001, 272.

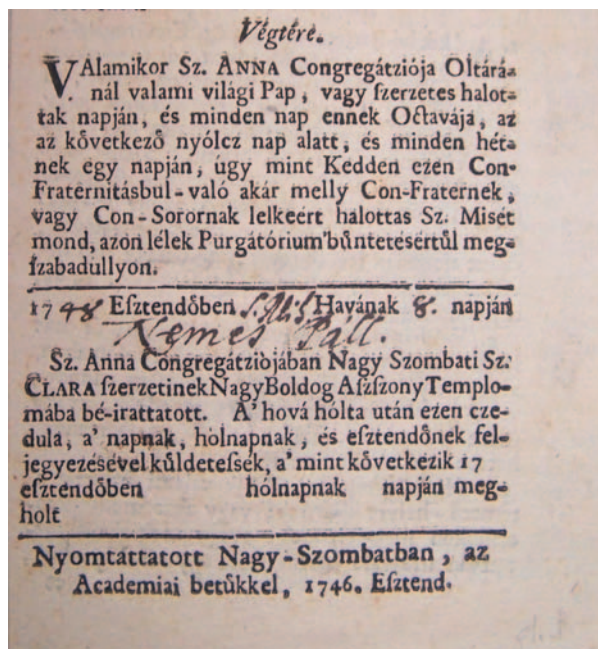
⁹ Tüskés – Knapp 2001, 279.

¹⁰ Szilárdy Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 19–21.

¹¹ Tüskés Gábor – Knapp Éva, *A barokk kori társulati élet forrásai*, in *Századok* 131 (1997) 4/923–936. 923.

¹² Tüskés – Knapp 1997, 926–927.

nia, s ez a testvéri felügyelet mindvégig, egészen a feloszlásukig megmaradt.¹⁶ A 15–17. században nagyon nehéz, csapásokkal és menekülésekkel tele időszakokat élt meg a nővérek zárdája. Ennek ellenére példamutató hitéletet éltek. Ezt bizonyítja, hogy templomukban 1629-ben Szent Anna és Szent Erzsébet tiszteletére *új oltárokat* szenteltek fel.¹⁷ A sok csapásra azzal is lelki választ adott a szerzetesi közösség, hogy 1630-ban megszigorította szabályzatát, s ennek jeleként a ruhájuk színét hamvasszürkére változtatták. A szabályzatot 1635-ben lefordították magyar nyelvre. Nem véletlenül, mert 1650 után főleg magyar főnemes családok lányai léptek a zárda falai közé, s ezek a családok gondoskodtak a kolostorban élők mindennapi szükségleteiről.¹⁸

A NAGYSZOMBATI SZENT ANNA-KONGREGÁCIÓ 1746-OS FELVÉTELI LAPJA, a 4. oldal részlete

¹³ KNAPP Éva, *Libellus* (Budapest 2007) 141.

¹⁴ TŰSKÉS – KNAPP 2001, 290.

¹⁵ KARÁCSONYI János, *Szt. Ferencz Rendjének története Magyarországon 1711-ig. II* (Budapest 1924) 460.

¹⁶ KARÁCSONYI 462.

¹⁷ KARÁCSONYI 465.

¹⁸ KARÁCSONYI 471–72; SCHWARCZ Katalin, „Mert ihon jönn Afonytok és kezében új szoknyák” (Budapest 2002); Soós Sándor, *Apácamunkák* (Esztergom 2006).

Az 1629-es *oltárszentelés Szent Anna* tiszteletére azért lényeges, mert a katolikus laikus vallási egyesületek templomokhoz, oltárokhoz kötődtek. Ezért szinte teljesen bizonyos, hogy ez az oltár volt a Szent Anna kongregáció tagjai számára a közösségi lelki élet látható központja. Itt hallgathatták a rendszeres közös szentmiséket, e köré gyülekeztek, itt vették fel az új tagokat, itt imádkoztak az elhunyt egyesületi tagokért.

A klarissza zárdák létrehozták az általuk különleges tisztelettel övezett Szent Anna és Jézus Szíve társulatokat. Pozsonyban e két társulatnak közös imakönyve létezett *Igaz és köteles* címmel. A tagok felvételét ott is társulati lapon igazolták.¹⁹ A nagyszombati klarissza zárda által alapított Szent Anna-kongregációnak az 1748-ban készített felvételi lapjára találtam két hivatkozást.²⁰

Érdekesség, hogy 1719-ben a nagyszombati zárdában, szentmisén fogadalmat tévő gr. *Berényi Klárát* (1702–1760) Affray Antal ferences tartományfőnök tisztelte meg ünnepi beszéddel. E prédikációban Berényi Klárát a szintén klarissza nagynénjére, Újfalussy Juditra²¹ bízta a szónok.²² A beszéd nyomtatásban is megjelent.²³ A Szent Anna-kongregáció most ismertetésre kerülő felvételi lapja *1746-ban*, Berényi Klára fejedelemasszony-sága alatt készült. Ő gr. Berényi (III.) György és Újfalussy Klára lánya volt, nyolcévesen lépett a szerzetbe, 1719-ben tett fogadalmat,²⁴ a szerzetesi neve Antónia lett. Többször a kolostor főnöknőjévé választották: 1741-ben, 1747–1749-ben, 1753-ban és 1760-ban.²⁵ Tehát a második vezetési időszakában alapították a Szent Anna-kongregációt, amely jelentős közép-európai *lelki előzményekre* vezethető vissza.

1694-ben a *bécsi jezsuita* templom mellett – a dinasztia esetleges kihalása miatt aggódó Lipót császár és felesége, Eleonóra buzgólkodására –

¹⁹ SCHWARCZ Katalin, *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században* (Szeged 1994) 22.

²⁰ SCHWARCZ 1994, 64, 30. számú kötet. Valamint TÜSKÉS – KNAPP 2001, 404. A lap mérete: 14,5×8,5 cm.

²¹ SCHWARCZ 1994, 80–81. Röviden összefoglalja Újfalussy Judit életének főbb állomásait. Ebben a vonatkozásban kiemelkedően fontos, hogy 1712-ben Újfalussy fordításában jelent meg először Cochem magyar nyelven is sok kiadást megért műve, a *Makula nélkül való tükör*. Az imakönyvről és szerzőjéről: VIDA Tivadar, *Makula nélkül való tükör*, in *Magyar könyvszemle* (1967) 250–253. Lényeges, hogy nálunk e könyv 1712–1904 között 10 kiadást és utánnomást ért meg.

²² SCHWARCZ 1994, 24.

²³ SCHWARCZ 1994, 58, 1. számú kötet.

²⁴ SCHWARCZ 1994, 78.

²⁵ RUPP Jakab, *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. I* (Pest 1870) 103.

²⁶ BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium. I–II* (Budapest 1977) II, 114; TÜSKÉS – KNAPP 2001, 286.

²⁷ KÓKAI Benedek, *Szent Krisztus Atyafiság könyve, mellyben a 'mindennapi, hétközbeli és esztendőbeli keresztény kötelességekre, lelki tudományokra, szent erkölcsökre és cselekedetekre tanítanak a hivek* (nyomtatja és kiadja Bucsánszky Alajos, Pest 1856). Ebben a Szentatyafiság tagjai Anna, Joachim,

alapították azt a *Szent Anna*-társulatot, amely a birodalom anyatársulatává vált. Több magyarországi társulat is hozzá kapcsolódott, illetve annak ösztönzésére jött létre.²⁶ A bécsi társulat búcsúkiváltságai a barokk jámborság túláradó gazdagságát mutatják. Ezt tükrözik az *Isten mindenhatóságának tárháza* című, jezsuita fogantatású, számos kiadást megért imakönyv szövegei is. A társulat tagjai az előírt föltétel – vagyis a kegyelmi állapot – birtokában minden Mária-ünnepen, Anna, József továbbá a Szentatyafiség²⁷ minden egyes tagjának ünnepén búcsúban részesültek. Sőt, búcsúban részesültek még jócselekedeteket gyakorolva, betegeket látogatva, vándorokat befogadva, ellenségek megbékítéséért, rab kiszabadításáért, mezítelen fölruházásáért, kétségbeesett ember megsegítéséért.²⁸ Összesen tizenegy hazai barokk kori Szent Anna-társulatról van tudomása a kutatásnak.²⁹

A hazai társulatok felvételi lapjait az 1730-1740-es évektől látták el *ábrázolásokkal*. A különböző nemzeti nyelvű kiadványok a megjelent nyomtatványok kétharmadát teszik ki, egyharmaduk latin nyelvű. Az illusztrációkat minden bizonnyal a társulatok rendelték meg. A nagyszombati nyomdában készült ábrázolások, grafikai előképek, változataik számos más kiadványában is előfordultak.³⁰

Ismereteim szerint 1746 táján két rézmetsző dolgozott a nagyszombati nyomda részére: *Prokes Márton*³¹ és *Francz Leopold Schmittner (Schmitner)* (1703–61) bécsi mester.³² A jó nevű Schmittner több magyar vonatkozású lapot is készített, köztük található egy Jó halál testvérület számára készített képecske is. Ezen magyar nyelvű fohásokkal körülvett kálváriát és purgatóriumot láthatunk.³³ A budai Szentháromság-társulat két kiadványához, a ferences harmadrendi kiadványhoz, a nagyemőkei Szent Anna- és Szent Gyula-

József, Mária és Jézus mellett: Keresztelő János, a nagyobb és kisebb Jakab, Judás Tádeus, Kleofás, Simon, Erzsébet, Mária Kleota, Mária Salome, Mária (János anyja). A szent atyafiságról közöl összefoglalót: HETÉNY János, *A magyarok Máriája* (Szeged-Budapest 2011) 14–21.

²⁸ BÁLINT 1977, II, 114.

²⁹ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 277.

³⁰ KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR, *Populáris grafika a 17–18. században* (Budapest 2004) 157–159.

³¹ Prokes életrajzi vonatkozásairól: PATAKI DÉNES, *A magyar rézmetszés története* (Budapest 1951) 207. Mindössze annyit közölt, hogy 1708 és 1733 között Nagyszombatban dolgozott. Azóta valamivel többet tudunk.

³² HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773* (Budapest 1997) 304–305.

³³ SZILÁRDFY 1984, 36, e kötet 4. számú képe, valamint SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből. I. 17–18. század* (Szeged 1995) 384., 431., 472., 525., 584., 612., 614. számú szentképei egyaránt Schmittner rézmetszetei, amelyeken megfigyelhetők a bécsi mester igényes keze vonásai. Ezek minősége lényegesen jobb, mint Prokes metszetei.

társulat számára és a zágrábi Haldokló Krisztus-társulat számára készített metszeteket.³⁴ Az Egyetemi Nyomda által kiadott *Corpus Juris Hungarici* két hatalmas kötetét magyar királyok rézmetszetei díszítik. A nyomda leltárában 23 darab, 1742-es kiadásból származó rézmetszetről tesznek említést. Ezek a művek is Schmittner kezéből származnak. Tehát a metsző ebben az időszakban bizonyíthatóan dolgozott a nagyszombati nyomda részére.³⁵

A nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet szerzői 1730 és 1761 között hat Prokes által illusztrált kötetet találtak. Megállapították, hogy a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszeten szereplő 1708-as dátum a könyvnyezés időpontját jelzi, de maga a kötet csak 1745-ben került ki a nyomdából. Ezért a két időpont közé, 1730-ra teszik a rézmetsző ottani tevékenységének kezdetét.³⁶ Az általam talált, kassai vértanúkat ábrázoló és Prokes névvel jelzett metszet 1727-ben készült. E szerint Prokes Márton rézmetsző már 1727-től Nagyszombatban dolgozott.³⁷

Ha a két metsző munkái közötti minőségi különbséget nézzük, akkor feltehetőleg Schmittner munkája lehet az 1746-os társulati felvételi lap.

Az ismert *Szent Anna ikonográfiából* kiemelkedik a kluknói Szent Anna-társulathoz kapcsolódó áhítati mű 1708-as két kiadása. A teljes ciklus 12 darabos lehetett. Az 1748-as nagyszombati klarissza kiadványon Anna a kezében a liliomot tartó Máriát fogja, fölöttük a Szentháromság a gyermek Jézussal, a háttérben a paradicsomkert állatokkal és a tudás fájával. E képi megoldásnak több variánsa ismert.³⁸ Egy 18. század közepén készült rézmetszet, valamint egy Szent Annát ábrázoló sorozat egészen a 19–20. század fordulójáig több imakönyvben és ponyvában megtalálható.³⁹ Ez a népszerűségét mutatja.

³⁴ KNAPP – TÜSKÉS 2004. 162.

³⁵ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 145.

³⁶ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 304. Az 1777-es év tekinthető a nagyszombati, később Egyetemi Nyomda alapítási évének. Az egyetem alapításának éve 1735.

³⁷ Soós Sándor, *Prokes Márton eddig azonosítatlan rézmetszete a Kassai Vértanúkról*, in *Magyar Sion* (2010) 268–275. A metsző munkásságának adatait itt említem.

³⁸ KNAPP – TÜSKÉS 2004, 171.

³⁹ *Az Isten' Mindenhatóságának Tárháza, az az: Szent Anna Boldogságos Szűz Mária' Édes Anyjának Tisztelete.* (Buda 1847); ÁTS Benjámin OFM, *A Hétfüjdalmu Boldogságos Szűz Mária nyomait követőknek mennybe vezető Arany Koronája* (Budapest 1877); ÁTS Benjámin OFM, *Betegek gyógyítója a Boldogs. Szűz Mária és Sz. Anna Asszonyoknak mindennapi, vasárnap s ünnepnap egész évre alkalmazott ájtatos szent imák és énekek* (Budapest é.n.); *Májusi Imádság Dicsőséges Szent Annához* (nyomtatott Burger Zsigmondnál, Szeged é.n.); *Szent Anna, vagyis a Kegyelmekekkel Tündöklő Boldog Anyjának Mindenkori Tisztelete* (Rózsa Kálmán és neje, azelőtt Bucsánszky A. kiadása, Budapest 1897). Szent Anna palócföldi tiszteletét gyűjtötte: LIMBACHER Gábor, *Szent Anna tisztelete. Palóc Búcsú* (Balassagyarmat 2005).

Nagyszombatban a 18. században a vallásos társulatoknak nagy szerepe volt a hitélet erősítésében.⁴⁰ A felnőtt katolikus hívek és a tanulóifjúság számára a városban csak a jezsuiták kilenc társulást (*kongregációt* vagy *sodalitást*) hoztak létre: hármat a felnőttek, hatot a diákok számára.⁴¹ A városban társulata volt Krisztus Szent Keresztjének (1722, magyar nyelvű felvételi lap); a Patrona Hungariae tiszteletére előadott darabot is társulat patronálta (1649, latin nyelvű nyomtatvány);⁴² működött továbbá Kisboldogasszony-társulat (1702, latin nyelvű anyag),⁴³ „Az Halálra váltt Jesus” gyülekezete (1771, magyar),⁴⁴ Szent Ferenc kordaviselőinek közössége (1660, magyar, nem helyhez kötött!),⁴⁵ Skapuláris társulat (1703, 1705, mindkettő magyar nyelven),⁴⁶ Szeplőtelen Fogantatás társulat (1638, latin nyelven),⁴⁷ Nagyboldogasszony-társulat (1684, 1745, mindkettő magyarul).⁴⁸ 1660-ban Lippay György esztergomi érsek alapította itt a Haldokló Krisztus-, 1617-ben Pázmány Péter érsek a Mária látogatása, 1636-ban ugyanő a Szeplőtelen Fogantatás társulatot.⁴⁹

Szent Anna tiszteletének nyomai Bizáncban már a 6. században, nyugaton a 8. században felfedezhetők.⁵⁰ Ünneplését keleten Justinianus császár (527–565) tette kötelezővé,⁵¹ nyugaton 1378-ban VI. Orbán pápa.⁵² Lelki előzménye nyugaton Magyarország közvetítésével, főképpen a ferencesség hatására tűnt fel, és a keresztes háborúk Szentföld-élményének hatására erősödött meg. Hazánkban a 12. század végén Szent Annának már külön latin nyelvű miséje volt, az Anna-nap pedig piros betűs ünnep. A *humanitas Christi* eszmevilága ez, amely az Üdvözítőnek a keresztes háborúk alatt megismert szülőföldjét, családi és emberi kapcsolatait hozta közel az európai kereszténységhez. Ezzel megteremtette a Szentatyafiság⁵³ kultuszát, vagyis Jézus vér szerinti rokonait is

⁴⁰ JÁNOSI Gyula OSB, *A barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán* (Pannonhalma 1935) 58.

⁴¹ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 60.

⁴² KNAPP 144.

⁴³ KNAPP 157.

⁴⁴ KNAPP 159.

⁴⁵ KNAPP 162.

⁴⁶ KNAPP 163.

⁴⁷ KNAPP 165.

⁴⁸ KNAPP 166.

⁴⁹ TŰSKÉS – KNAPP 2001, 284.

⁵⁰ HETÉNY 13.

⁵¹ BÁLINT 1977, II, 95–96.

⁵² HETÉNY 13.

⁵³ KÓKAI; HETÉNY 14–21. Jelentős anyagot és forrasszövegeket közöl.

kezdték jámbor tiszteletben részesíteni. A ferences tanítás Megváltó-élménye szerint Jézus Krisztus nemcsak az Urunk, hanem a Testvérünk is. A gótikus vallási életeszmény egyre inkább az életöröm, a család és a munka megbecsült földi világa lett. Az önfeláldozó asszonyi munkának kiemelkedő megszemélyesített alakjává Szent Anna vált. Ereklýeit kar alakú ereklyetartóban őrizték. Ebben is a serényen dolgozó asszony alakjának megformálása jelent meg.⁵⁴ A kéz kultusza, amely a középkor végén és a barokk korban egyetemesnek mondható,⁵⁵ főleg a németek által lakott területeken virágzott, és onnan terjedt el. Anna többek között a bányászok és a haldoklók védőszentje volt,⁵⁶ de tiszteletének számos egyéb vonatkozására bőséges adatokat ismerünk.⁵⁷

Szent Anna virágzó tiszteletét az egykori *klarisszáknál* a nagyszombati, budai és pesti *kolostorokban* lehetett kimutatni, de a nyomai felfedezhetők a váradi és sárospataki zárdáikban is.

A nagyszombati klarissza zárda 1627-es rendtartása⁵⁸ részletesen szabályozta a kolostor belső életét. Ez egy általános, iránymutató anyag lett a később alakult budai zárda szabályzata számára is. „*Szent Anna Asszony Napián, miuel az Calastrom és templomis Sz. Anna Asszony Neuére Szentelitet, kiuált keppen ualo nagy Solemnitást tarcsanak, ualamint Sz Clára Annyánk Napián, és Capolnáia vagy Oltárra lészen a Calastromban, tehát ahoz Processiotis iárnak Sz Anna Litániáját Eneleluen.*”⁵⁹ Majd később: „*Estvéli Benedictiók [...] Szent Anna Napián. Tu nos Sancta Anna Pia, Benediccum Prole Virgo Maria.*”⁶⁰

A klarissza rend Szent Anna-tiszteletét Pesten a kolostoralapítást támogató főnemes szándéka is erősítette. Ez a közösség sokban gr. Károlyi Sándor adományainak köszönhette létét, akinek testvére, Krisztina a budai zárda lakója

⁵⁴ BÁLINT 1977, II, 95–96. HETÉNY 24–25.

⁵⁵ BÁLINT 1977, II, 112.

⁵⁶ BÁLINT 1977, II, 99.

⁵⁷ HETÉNY 21–25.

⁵⁸ SCHWARCZ 1994, 45. A kötet összeállítója, Schwarcz teszi világossá, hogy a szabályzathoz csatolták a pozsonyira hivatkozó budai zárda belső szabályzatát. Ezt a Pozsonyból Budára költöző Csáky Franciska készítette, aki később a pesti zárda alapításának is aktív részese volt.

⁵⁹ SCHWARCZ 1994, 147.

⁶⁰ SCHWARCZ 1994, 154–155.

⁶¹ TAKÁCS Sándor, *Régi magyar nagyasszonyok* (Budapest 1982) 320.

⁶² TAKÁCS 322.

⁶³ BÁLINT 1977, II, 102.

⁶⁴ BÁLINT 1977, II, 104.

⁶⁵ BÁLINT 1977, II, 109 és *Annaberg* (Wien é.n.) 3–12. A 976 m magasán fekvő Annaberg temploma 1327-ben készült, s 1440 körül kapta meg mai formáját, a jellegzetes harangtornya 1753-ban készült, a főoltár híres kegyszobra pedig 1440-ben.

volt. A pesti zárda alapítólevelében így ír a gróf: „...csekély vagyonomnak bizonyos részét Isten dicsőségének öregbitésére áldozni szándékozom. Abban állapotam meg tehát, hogy Szent Annának, a dicsőséges Szűzanya szülőjének tiszteletére a Szent Klára szerzetbeli némely szüzek számára bizonyos alapítványt teszek.”⁶¹ Károlyi Csáky Franciskát szemelte ki az új zárda főnöknőjének. A szintén főnemesi származású klarissza a gróf számára levélben foglalta össze nézeteit. Ebben megerősítette e kultusz fontosságát: „Hogy az Istennek dicsőségére és Szent Anna asszony tiszteletére Pest városában...”⁶²

Szent Anna első hazai titulusa az Ágoston-rendi esztergomi kolostor (1262), majd ezt követte a klarisszák váradi (1338), majd sárospataki kolostora (1385).⁶³

Lényeges, hogy Magyarországon Szűz Mária után szinte csak Szent Annának volt újkori kegyhelye.⁶⁴ Az osztrák területről érkező hatás nemcsak a bécsi anyatársulat szerepénél kutatható, hanem a búcsújáráson keresztül is vizsgálható. Búcsúsaink sok évszázados gyakorlata szerint a hazai Szent Anna-kegyhelyek mellett kiemelkedő jelentősége volt az *ausztriai Via Sacra* mentén található Annaberg,⁶⁵ valamint a Szent Család további tagjairól (tehát a Szentatyafisághoz tartozó személyekről) elnevezett Joachimsberg⁶⁶ és Josefsberg lelki hatásának.⁶⁷ Ezek hegytetőkön álló kegytemplomok, amelyek Annabergtől ilyen sorrendben következnek a Mariazellig vezető zarándokúton. A kultuszt erősítette, hogy a híres kegyhely zarándoktemplomában álló kápolnaépítmény tetején három ezüstözött szobor áll: Anna, József és Joákim.⁶⁸

Orosz István, híres búcsúvezető szeptember az 1871-es mariazei zarándoklatáról beszámolv a következőként írta le a *Via Sacrat*: „...értük Turnic várost, aztán a Jézus hét szava kápolnáját, aztán a Szent Anna hegyit. Majd

⁶⁶ Annaberg 12-14; VONGREY, Felix OCist, *Joachimsberg* (h.n. é.n.). A 829 m magasán fekvő Joachimsberg temploma 1679-ben készült. Főoltárképe Jakab protoevangéliumának azt a jelenetét ábrázolja, amikor az angyal a szomorkodó Joachim tudomására hozza, hogy Anna méhében gyermek fogant.

⁶⁷ Az 1012 m magasán fekvő Josefsberg apró temploma 1644-ben készült. A terület Annaberggel együtt a lilienfeldi ciszterciekhez tartozott. Lilienfeld volt az ausztriai Szent József kultusz központja. A josefsbergi oltár 1648-ban készült, tehát még a nagy József-tisztelet kivirágzása előtt. Mária Terézia bővítette ki az épületet, melynek 1857-es az oltárképe. A kultusz népszerűségét mutatja az a két imalap, amelyeknek címlapján az oltárkép található. Mindkettő a 19. század vége felé keletkezett, a tört magyar nyelvű, négy oldalas a későbbi: *Buzgó Fohászokdások Jesus, Maria, Josef Nevéhez* (Bécs é.n.). A szláv nyelvű egylappos nyomtatvány a korábbi. *Podosno Zdih avanye K-Preodichenem Imenam Jesus, Maria, Joseph* (Linz (?) é.n.).

⁶⁸ FELL, Heidelinde, *A mariazei Miasszonyunk zarándoktemplom, in Mariazell és Magyarország 650 év vallási kapcsolatai* (Esztergom–Graz 2003) 54–60, 58; RODLER Gellért, *Mariazell bazilikájának (templomának) története és leírása* (Mariazell é.n.); SOÓS Sándor – SOÓSNE VERES Rózsa, „Sancta Maria in cella de bona fortuna... Szűz Mária a szerencsés cellában... (1745)”. Kismáriacell, Celldömölk búcsújáróhelye (kézirat). A magyar Kiscellnek (Celldömölk) a mariazeihez hasonló kegykápolnáján ugyancsak ezek a szobrok találhatók.

*egy óráig mentünk felfelé a hegyen, még felértünk. Ott egy nagy klastrom van, fehér barátok. A templomba bementünk. Szent Anna Máriával az oltár felett, hátul van. Grádicson lehet felmenni hozzá. Így egymás után mindnyájan felmentünk, megöleltük, megcsókoltuk Szent Annát és Szűz Máriát. Ismét útrakeltünk, értük Szent Juhákim hegyét, ott is klastrom van. Bementünk a templomba, ájtatosságunkat bevégeztük, folytattuk utunkat. Szent József hegyét értük, ott is bementünk a templomba, ájtatosságunkat bevégeztük, folytattuk utunkat. Értük Mitepolz falut, aztán az Elátkozott-völgyet, ismét Szent Sebestyén hegyét. Onnan lejövén, értük Gábrriel angyal köszöntése kápolniját, Szent Erzsébet kápolniját, Jézus születése kápolniját, szóval a 15 szent titok kápolniját. Aztán a város, Nagy-Mária-Cell alá értünk.”*⁶⁹ Ez az idézet a 19. század végén is virágzó búcsújáró gyakorlatról árulkodik.

Nem véletlenül hangsúlyozom ezt, hiszen a 18. század vége felé a közösségi vallásos életnek drámai hanyatlása következett be. Ennek a számos okát tudjuk. Az 1750-1760-as évektől a felső társadalmi rétegek szerepvállalása a laikus vallási közösségekben gyorsan csökkent. A leértékelődés okai a felvilágosodásban és az erőteljesen szerveződő szabadkőművességben keresendők. Az egyesületek tényleges feloszlását például sorozatos korlátozó intézkedések előzték meg. Ezek azonban egy ideig nem érték el a bécsi udvarban remélt hatást. 1773-tól a rendek feloszlása, az új társulatok alapításának engedélyhez kötése, az anyagi javak átvétele és állami célokra való felhasználása fokozatosan a véget jelentette. A döntő fordulatot végül a társulatok teljes vagyonekbevétele elrendelése hozta meg. Újraszerveződésekre csak 1795 után nyílt ismét lehetőség.⁷⁰ A vizsgált területünk szempontjából érdekes, hogy a drasztikus intézkedések végén, 1788-ban már csak hat Szent Anna-társulatot oszlattak fel.⁷¹

Nézzük az 1746-os felvételi lap tartalmát:

A CÍMLAP

A barokk keretben lévő szövegrész a címlapon elhelyezett *rézmetszet* része. A metsző nem közölte nevét. A szöveg fölött bal oldalon a klarissza rend öltözetét viselő, balra forduló és a Szentháromságra tekintő *Szent Annát*

⁶⁹ BÁLINT Sándor, *Egy magyar szentember* (Budapest 1941) 154.

⁷⁰ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 292–293.

⁷¹ TÜSKÉS – KNAPP 2001, 294.

láthatjuk, kezében a gyermek *Máriával*. A kép középpontjában a gyermek lányka található, akinek jobb kezén három ujjja szétnyílik, a hüvelyk, a mutató és a középső. Ez a Szentháromságra utalhat. A másik két ujjat Szent Anna alakja takarja el.⁷² Mária bal kezében a Szeplőtelen fogantatása jelképéül egy szál liliumot tart. A kép jobb felső sarkában fénysugarak alatt három szárnyas angyalfej, a sarokban pedig a *Szentháromság*, melynek ikonográfiai megoldása érdekes. A lilium fölött közvetlenül galamb képében a Szentlélek jelenik meg, tőle jobbra-felfelé egy köpennyel takarva az Atya, kezében a gyermek Jézussal. Ez a megoldás összességében az üdvtörténeti eseményt a folyamatában próbálja ábrázolni. Jobbra alul, a háttérben *paradicsomi jelenetet* látunk, paradicsomkerti állatokkal és a tudás fájával.

A vizsgált 1746-os felvételi lap mérete: 16,0 × 9,3 cm (a metszet: 13,7 × 7,9 cm.), összesen négy oldalas.

A keretezett szöveg:

*Az embernek, Jesus, Mária,
sz. Anna oltalmában ajánlása.
A te kimondhatatlan Irgalmasságoznak
kezeiben, oh kegyes Jésum, és a ti buzgó
könyörgésekben Boldogságos Szűz Mária
és nagy érdemű Sz. Anna Aszszony aján-
lom ma, és naponként magamat, de kiváltkép-
pen halálom oráján, lelkemet, és testemet,
erzekensegimet, értelmemet gondolati-
mat, szollásimat, cselekedetimet, és
eletemnek tellyes folyását, halalomat,
s nyugodalmomat, és testemnek föltáma-
dását a' te szenteidnek, s valasztottidnak
könyörgésekért legy kegyelmes
nekem oh kegyes Jesus. Amen.*

⁷² A behajtott két ujj a bizánci egyház ikonográfiájában Krisztus két – isteni és emberi – természetére utal.

A NAGYSZOMBATI SZENT ANNA-KONGREGÁCIÓ
1746-OS FELVÉTELI LAPJA, címlap

2. oldal

A' JÉSZUS KRISTUS

ATYAFISÁGÁNAK,

Ugymint az makula nélkül fogantatott

SZŰZ MARIA ANNYÁNAK

SZENT ANNA ASZSZONYNÁNAK

CONGREGÁTIÓJA,

MELLY

Nagy-Szombatban Szűz Szent

KLÁRA Szerzetében T. BERÉNYI

KLARA Fejedelem Aszszonyságában, Nagy

Bóldog Aszszony Templomában tiszteletessen fel-

állittatott: és magányos Bullákkal tizen-negyed-

edik Benedek Szentséges Pápa által meg-erő-

sitetett, és butsukkal meg-ajándékozott.

Mellynek Régulái így következnek.

M*Inden tagja ezen Congregátzióának naponként*

mondgyon JESUS MARIA Sz. ANNA tisztes-

ségére három Mi-Atyánkot, és annyi Üdvözetet.

Minden héten, ugy mint Kedden, és Szom-
baton a' Congregatzióának Miséjén jelen legyen,
és utána mondandó Lytanián, melly fog-szol-
gáltatni hét órákor.

Tellyes Bútsúi ezen Congregatzióának.

1. Valáki valamely nap magát be-irattya, meg-

gyónván, áldozván az Anyaszentegyház

intenziojára ajtatossan imádkozik, tellyes Bú-

tsut nyer.

2. Valakik ezen Atyafiság-béliek közül igazán

meg-törődvén, és meg-gyónván, az Oltári Szent-

3. oldal

séget magokhoz veszik, és az Atyafiúság Templomát leg-nagyobb ünnepén úgy mint Szent ANNA Aszszony napján ajtatossan meg-látogatják, és ott a' Kereszteny Fejedelmeknek egy-ségeért, az Eretnekség ki-irtásáért, és az Anya-szentegyház fel-magasztalásáért ajtatossan imád-koznak, tellyes butsút nyernek.

3. Utolsó betegségekben, vagy órájokban meg-gyónván, áldozván: avagy ha azt vegbe nem vi-hetnék, tsak töredelmes szível a' JESUS Nevét, szóval; ha ugy sem lehet, szível segítségül hi-ják, tellyes butsut nyernek.

Más-féle Bútsúk.

1. A' kik bé-irattatván ezen Sz.Congregátzió-ba, igazán meg-törödvén, és meg-gyón-ván az Oltári Szentsegét magokhoz veszik, és az Atyafiúság Templomát, esztendőnek négy jeles napjain, ugy mint: Gyümölcs óltó Bol-dog Aszszony napjan, 25. Martii. Sarlós Bol-dog Aszszony napján, 2. julii. Kis Aszszony napján, 8. Septembr.Boldog Aszszony bé-mu-tatása napján, 21. Novembr.meg-látogattják, és ott ajtatossan imádkoznak, azon négy nap hét esztendei bútsút, és annyi Quadragenát, az az, negyven napot nyernek.

2. valahányszor pedig a Sz. Miseken, és más Isteni szolgálatokon az Atyafiúság Templomában, avagy Gyülekezetében akár hol jelen vannak; vagy ha szegényeket szállásra fogadnak, avagy öszve-háborodttak között békességet szerzenek, hatvan napi bútsút nyernek.

3. hasonló-képpen, a' kik valami halottat a' temető-helyre kísérnek; vagy akár melly Pro-cessiókom meg-jelennek; avagy meg-akadályoz-tatván arra-való harang-szóra egy miAtyánkot,

4. oldal

és egy Üdvözetet mondanak, hatvan napi bútsút nyernek.

4. Nem különben pedig, a1 kik öt Mi-Atyánkot, és öt Üdvözetet ezen Congregázióbéli Con-Fratereknek, vagy Con-Sororoknak lelkeért imádkoznak; avagy-is valamely el-tévelyedtett az Üdvösség uttyára vezetnek; es tudatlanokat lelki szükségés dolgokra oktatnak; akár pedig valami ajtatos, vagy felebarati szeretetből származott állapotot tselekednek, mind annyiszor mindenik jó tselekedetiért hatvan napi bútsut nyernek, és akár mi módon büntetésektől az Anyaszentegyháznak módgya-szerént feloldoztattnak.

Végtére.

VALAMIKOR Sz. ANNA Congregáziója Oltáránál valami világi Pap, vagy szerzetes halottak napján, és minden nap ennek Oktavája, az az következő nyolcz nap alatt, és minden hétnek egy napján, ugy mint Kedden ezen Con-Fraternitásbul-való akár melly Con-Fraternek, vagy Con-Sorornak lelkeért halottas Sz. Misét mond, azon lélek Purgatórium büntetesertül megszabadullyon.

1748 Esztendőben **April**Havának 8. napján
Nemes Páll. ⁷³

Sz. Anna Congregatziójában Nagy Szombati Sz. CLARA szerzetinek Nagy Boldog AszszonyTtemplomába bé-irattatott. A' hová hólta után ezen czedula, a' napnak, és holnapnak, és esztendőnek feljegyzésével küldessenek, a' mint következik 17... esztendőben.....hólnapnaknapján megholt.

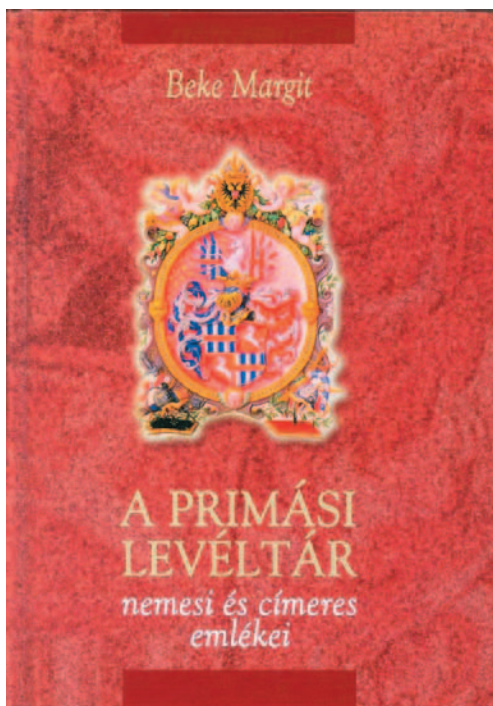
Nyomtattatott Nagy-Szombatban, az
Academiai betűkkel, 1746. Esztend"

⁷³ Félkövér betűvel a kézírással kitöltött szövegrészeket jelölöm.

Beke Margit

A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei

2. bővített kiadás

Magtár Művészeti
Alapítvány, Budapest 2011
511 oldal, keménytáblás,
színes illusztrációkkal

MEGRENDELHETŐ:
Prímási Levéltár
2500 Esztergom,
Mindszenty tér 2.